

ДРОЗДОВ Олександр Михайлович

професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, адвокат,
член Комісії з питань правової реформи при
Президентові України,
член Апеляційної палати НАЗЯВО,
член Науково-консультативних рад при
Конституційному Суді України та Верховному Суді,
почесний професор кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони,
адвокат-партнер Адвокатського об'єднання «Лапчинський та партнери»
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
професор кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ДРОЗДОВА Олена Валеріївна

доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка,

почесна професорка кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
доцентка кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)

**КОМП'ЯЄНС ПРОЦЕДУРНИХ ГАРАНТІЙ ПРИ ПРИМУСОВІЙ
ПСИХІАТРИЧНІЙ ГОСПІТАЛІЗАЦІЇ:
АНАЛІЗ РІШЕННЯ В.М. v. SPAIN (ЄСПЛ, 06.11.2025)**

I. Примусова психіатрична госпіталізація є винятковим втручанням у право на свободу. Справа В.М. v. Spain¹ засвідчує, що формальна відповідність внутрішньому праву не усуває ризик довільності: суд повинен забезпечити реальні, а не ілюзорні гарантії — від доступу до адвоката до належної якості медичного висновку.

Рішення ЄСПЛ у справі В.М. v. Spain стосується відповідності позбавлення волі за підп. (е) п. 1 ст. 5 Конвенції та ефективності процесуальних гарантій під час затвердження примусової госпіталізації.

¹ В.М. v Spain App no 25893/23 (ECtHR, 6 November 2025). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-245702>.

II. Основні факти

Заявник, В.М., є громадянином Іспанії, народився 1963 року та проживає в Мадриді (Іспанія).

У п'ятницю 14 травня 2021 року після агресивного інциденту на роботі поліція доставила заявника до відділення невідкладної допомоги державної загальної лікарні. О 1:21 у суботу 15 травня 2021 року його примусово госпіталізували до психіатричної лікарні. О 9:54 того ж дня психіатрична лікарня надіслала факс до судових органів, повідомивши про термінове поміщення заявника.

У вівторок 18 травня 2021 року Суд першої інстанції № 30 м. Мадрида («суд першої інстанції») провів засідання через інтернет-платформу Zoom і схвалив тримання заявника. Заявник брав участь у засіданні онлайн із лікарні й не мав допомоги адвоката.

5 листопада 2021 року Провінційний суд Мадрида відхилив апеляцію заявника на рішення суду першої інстанції від 18 травня 2021 року, зазначивши, що він не просив прямо про допомогу адвоката під час слухання і, крім того, його згодом виписали з лікарні. Конституційний суд визнав скаргу про ампаро неприйнятною через відсутність конституційної значущості.

Заяву подано до Європейського суду з прав людини 16 червня 2023 року.

Посилаючись на статтю 5 § 1 (е), заявник стверджував, що під час схвалення заходу у вигляді поміщення до лікарні не було дотримано вимог закону, зокрема його права на допомогу адвоката під час слухання в суді.

III. Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

38. Будь-яке позбавлення волі, окрім відповідності одному з винятків, передбачених підпунктами (a)–(f) пункту 1 статті 5, має бути також «законним».

Коли постає питання «законності» тримання під вартою, зокрема питання про те, чи було дотримано «процедури, встановленої законом», Конвенція насамперед відсилає до національного права і встановлює обов'язок дотримання його матеріальних і процесуальних норм (див. рішення Великої палати у справі *Denis and Irvine v. Belgium*, №№ 62819/17 і 63921/17, § 125, 1 червня 2021 року).

39. Хоча насамперед саме національні органи влади, зокрема суди, тлумачать і застосовують внутрішнє право, відповідно до пункту 1 статті 5 недотримання національного права тягне за собою порушення Конвенції, і тому Суд може й повинен перевірити, чи було дотримано це право (див. рішення Великої палати у справі *Mooren v. Germany*, № 11364/03, § 73, 9 липня 2009 року, з подальшими посиланнями, а також *M.S. v. Croatia (no. 2)*, № 75450/12, § 141, 19 лютого 2015 року).

40. Крім відповідності внутрішньому праву, пункт 1 статті 5 вимагає, щоб будь-яке позбавлення волі відповідало меті захисту особи від свавілля (див., серед нещодавніх джерел, рішення Великої палати у справі *Rooman v. Belgium*, № 18052/11, § 190, 31 січня 2019 року, та *Denis and Irvine*, там само, § 129).

41. Жодне позбавлення волі, яке є свавільним, не може бути сумісним із пунктом 1 статті 5; поняття «свавілля» в цьому контексті виходить за межі простої невідповідності національному праву. Як наслідок, позбавлення волі, яке є законним за внутрішнім правом, усе одно може бути свавільним і, отже, суперечити Конвенції (див. *Mooren*, там само, § 77, і рішення Великої палати у справі *Saadi v. the United Kingdom*, № 13229/03, § 67, ECHR 2008).

42. Щодо того, які дії органів влади можуть становити «свавілля» для цілей пункту 1 статті 5, ключові засади вироблялися Судом у кожній справі окремо. З усталеної практики також випливає, що зміст поняття свавілля у контексті статті 5 певною мірою залежить від виду позбавлення волі. Загальним принципом, сформульованим у практиці Суду, є те, що позбавлення волі буде «свавільним»,

якщо, попри відповідність букві національного закону, з боку органів влади мала місце недобросовісність або введення в оману, або якщо органи влади не застосували належним чином релевантне законодавство (див. рішення Великої палати у справі *S., V. and A. v. Denmark*, №№ 35553/12 та ін., §§ 75–76, 22 жовтня 2018 року, і *M.S. v. Croatia* (no. 2), там само, § 142).

43. У контексті підпунктів (b), (d) і (e) Суд наголошував, що поняття свавілля також охоплює оцінку необхідності позбавлення волі для досягнення заявленої мети. Позбавлення волі є настільки серйозним заходом, що воно виправдане лише як крайній засіб, коли інші, менш суворі заходи були розглянуті й визнані недостатніми для захисту приватного чи публічного інтересу, який може вимагати тримання відповідної особи під вартою (див. *S., V. and A. v. Denmark*, там само, § 77; *Saadi*, там само, § 70; і *Denis and Irvine*, там само, § 130).

44. Вирішуючи, чи слід помістити особу під варту як «особу з психічним розладом», Суд певною мірою надає перевагу оцінкам національних органів. Він не замінює собою рішення держав щодо застосування прав за Конвенцією до конкретних фактичних обставин. Насамперед саме національні органи мають оцінювати докази, подані у конкретній справі; завдання Суду — здійснювати за Конвенцією перегляд рішень цих органів.

45. Водночас, щоб віддати належне висновкам національних органів, які справді перебувають у кращому становищі для оцінки фактів конкретної справи, Суд повинен бути переконаний, що вони всебічно оцінили й перевірили релевантні питання. Це означає, що національні суди мають піддавати позбавлення волі ретельному контролю, аби особи, яких тримають під вартою, на практиці користувалися ефективними процесуальними гарантіями від свавільного позбавлення волі.

46. Отже, щоб відповідати підпункту (e) пункту 1 статті 5 Конвенції, провадження, яке веде до примусового поміщення особи до психіатричного

закладу, має надавати чіткі та ефективні гарантії від свавілля, враховуючи вразливість осіб із психічними розладами та необхідність наводити дуже вагомі підстави для виправдання будь-якого обмеження їхніх прав (див. *M.S. v. Croatia* (по. 2), там само, §§ 145–147, з подальшими посиланнями).

(b) Застосування цих принципів у цій справі

47. Насамперед Суд зазначає, що в минулому заявник неодноразово лікувався у центрі психічного здоров'я через симптоми тривожності та конфлікти на роботі (див. «Психіатричну картку» в пункті 6). Однак, коли 14 травня 2021 року його направили до ГН, заявник не перебував на жодному лікуванні й, попри певні згадки про розлади адаптації, йому ніколи не ставили діагнозу психічного захворювання.

48. Суд зауважує, що заявник не оскаржував підстав, з яких його було позбавлено волі (див. пункт 29). З подань Уряду випливає, що, обґрунтовуючи спірний захід, вони посилалися на підпункт (е) пункту 1 статті 5 Конвенції (див. пункт 35). Далі Суд зазначає, що позбавлення волі заявника ґрунтувалося на статті 763 Цивільного процесуального закону, яка встановлює процедуру примусового поміщення у зв'язку з психічним розладом (див. пункт 23). За цих обставин тримання заявника під вартою підпадає під дію підпункту (е) пункту 1 статті 5 Конвенції.

49. Суд звертає увагу, що у своїх скаргах заявник зосередився на процесуальних аспектах судового слухання та на тому, чи було дотримано його права на правову допомогу. Втім, з огляду на те, що термін «законний» у підпункті (е) пункту 1 статті 5 охоплює як матеріальні, так і процесуальні норми, він певною мірою перекривається з вимогою на початку пункту 1 статті 5 — дотримання «процедури, встановленої законом» (див. *Winterwerp v. The Netherlands*, 24 жовтня 1979 року, Series A no. 33, § 39). Більше того, безсумнівно, що Суд має юрисдикцію перевіряти законність позбавлення волі, хоча насамперед

саме національні органи повинні оцінювати докази, подані їм у конкретній справі; завдання Суду — переглядати за Конвенцією рішення цих органів (там само, § 40).

50. У цій справі рішення про примусове поміщення заявника було ухвалене психіатричною лікарнею в суботу, 15 травня 2021 року, о 1:21, згідно зі звітом про госпіталізацію; первинний діагноз звучав як «психотична симптоматика, що підлягає уточненню (a filiar)», що свідчило про його попередній характер і те, що остаточного діагнозу ще не встановлено. Суд усвідомлює, що, з огляду на інцидент на робочому місці заявника та подальший, очевидно, маревний зміст його висловлювань у лікарнях, могла виникнути потреба в невідкладній медичній допомозі.

51. У подібних ситуаціях Суд уже визнавав прийнятним (див. *P.W. v. Austria*, № 10425/19, § 51, 21 червня 2022 року, та наведені там посилання), щоб об'єктивний медичний висновок отримували відразу після позбавлення волі, а не до нього. У цій справі психіатрична лікарня завчасно повідомила компетентний суд про госпіталізацію для її затвердження (див. пункт 7), як того вимагає стаття 763 Цивільного процесуального закону.

52. Суд зауважує, що госпіталізацію заявника було затверджено ухвалою Мадридського суду першої інстанції № 30 у вівторок, 18 травня 2021 року, у межах сімдесяти двох годин від моменту, коли лікарня ухвалила відповідне рішення, знову ж таки, як цього вимагає стаття 763 Цивільного процесуального закону.

53. Відповідно до цієї норми, суд повинен мати у своєму розпорядженні медичний звіт, складений призначеним ним лікарем. У цій справі призначений судом лікар (судово-медичний експерт; див. пункт 7) справді був присутній у залі суду разом із суддею та секретарем під час слухання, що проводилося за допомогою інтернет-платформи Zoom, за участю заявника, який утримувався у психіатричній лікарні (див. пункт 7). Однак із матеріалів не вбачається, що

призначений судом лікар коли-небудь особисто зустрічався із заявником, не кажучи вже про проведення огляду до слухання. Так само він/вона не ставив(ла) жодних запитань заявникові під час дистанційного слухання.

54. Крім того, у відповідному медичному звіті було зазначено: «психотична симптоматика, що підлягає уточненню», і на ньому стояв лише один підпис, імовірно секретаря суду, з огляду на формулу «I hereby attest (Do you fe)» («Засвідчую») (див. пункт 9). Суд сумнівається, що затвердження примусового поміщення «особи з психічним розладом» може ґрунтуватися на медичному звіті, виданому за таких умов, коли призначений судом лікар, вочевидь, ніколи не оглядав заявника особисто, а сам звіт лише повторював той самий попередній діагноз, встановлений у день госпіталізації, без подальшого аналізу (див. «Первинний діагноз» у пункті 6, а також пункти 9 і 50).

55. Суд також зазначає, що призначений судом лікар вважав, що для належного встановлення діагнозу заявнику потрібна госпіталізація. Натомість Мадридський суд першої інстанції № 30 у стисло вмотивованій ухвалі дійшов висновку, що заявникові вже встановлено діагноз «психотична симптоматика, що підлягає уточненню» і кваліфікував це як психічне захворювання. Додатково суд вказав, що неможливо забезпечити «стримування (contención)» та лікування заявника в амбулаторних умовах (див. пункт 11), однак не пояснив чому.

56. Далі Суд зауважує, що під час слухання заявникові не надавав допомоги адвокат. За внутрішнім правом заявник мав право з'явитися у провадженні зі своїм представником, хоча участь адвоката не була обов'язковою (див. пункт 24).

57. Уряд стверджував, що заявника належно поінформували про його право з'явитися з представником, оскільки у відповідній формі це було зазначено секретарем суду. Однак, з огляду на дистанційний формат слухання, Судові не цілком зрозуміло, яким чином зміст цього документа було доведено до відома заявника (пор. *M.S. v. Croatia* (no. 2), там само, § 157). Як би там не було, Суд

зазначає, що в матеріалах справи немає жодних даних, які б свідчили, що заявник зрозумів цю інформацію. Немає й запису про його відповідь, якщо така була. За цих обставин не можна з упевненістю стверджувати, що заявник прямо висловив бажання відмовитися від правової допомоги. Навпаки, він двічі намагався самостійно зв'язатися з адвокатом, один раз — до слухання (див. пункт 15). У звіті про госпіталізацію, який був у розпорядженні суду під час слухання, зазначалося, що заявник скаржився на поведження з ним і неодноразово просив поговорити зі своїм адвокатом (див. пункт 6). Ці обставини чітко свідчать про бажання заявника мати допомогу представника.

58. Справді, процесуальні гарантії у провадженнях щодо примусового поміщення не завжди мають прирівнюватися до тих, що вимагаються пунктом 1 статті 6 у цивільному чи кримінальному провадженні. Проте вкрай важливо, щоб відповідна особа мала доступ до суду та можливість бути вислуханою особисто або, за потреби, через певну форму представництва (див. *M.S. v. Croatia* (no. 2), там само, § 152).

59. У цій справі Суд зазначає, що заявника було заслухано особисто, хоча й дистанційно, і вважає, що заздалегідь надруковане речення у протоколі щодо права на допомогу представника мінімально відповідало вимогам внутрішнього права. Однак Суд повторює: особа, яку утримують у психіатричному закладі через її психічний стан, за відсутності особливих обставин, має фактично отримувати правову допомогу у провадженнях щодо продовження, зупинення чи припинення її тримання. Значущість предмета спору для такої особи разом із самою природою її розладу зумовлює такий висновок (там само, § 153). Крім того, це не означає, що особи, примусово поміщені під опіку як «особи з психічним розладом», повинні самі ініціювати отримання правового представництва до звернення до суду (див. *Winterwerp*, там само, § 66).

60. Суд також послідовно наголошував, що Конвенція гарантує права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними (див. рішення Великої палати у справі *Stafford v. the United Kingdom*, № 46295/99, § 68, ECHR 2002-IV). На думку Суду, у справі такій, як ця, що стосується вразливої особи, право на правову допомогу було б краще захищене, якби суд активно намагався з'ясувати позицію заявника з цього питання. Це мало особливе значення з огляду на інформацію, яку заявник надав у цьому зв'язку в звіті про госпіталізацію і яка була в розпорядженні суду (див. пункти 6 і 57).

61. Крім того, Суд зауважує, що хоча статтю 763 у поєднанні зі статтею 758 Цивільного процесуального закону слід тлумачити так, що допомога правового представника не була обов'язковою, одержання висновку публічного прокурора було обов'язковим (див. пункт 23). Справді, за відсутності адвоката роль прокурора ставала ключовою для захисту прав заявника. Однак письмова заява прокурора лише цитувала пункт 4 статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю, не містячи жодних посилань на ситуацію заявника; крім того, вона не зустрічалася із заявником і не була присутня на слуханні.

62. Нарешті, Суд вважає проблематичним той факт, що відповідальність за надання заявникові копії рішення про госпіталізацію, вочевидь, було покладено на працівників лікарні, а суд не забезпечив належного вручення цього рішення (див. пункти 13 і 14).

63. Враховуючи всі наведені вище обставини та конкретні умови цієї справи, Суд доходить висновку, що іспанські органи не здійснили ретельного контролю за позбавленням волі заявника, а спосіб, у який вони опрацювали затвердження його примусової госпіталізації, не відповідав ефективним процесуальним гарантіям проти свавільного позбавлення волі. Отже, мало місце порушення підпункту (e) пункту 1 статті 5 Конвенції.

IV. Таким чином ЄСПЛ у справі *B.M. v. Spain* підтвердив:

- (1) «законність» за ст. 5 включає матеріальні й процесуальні вимоги;
- (2) навіть законне за внутрішнім правом позбавлення волі може бути «довільним», якщо не досягнуто мети захисту від свавілля;
- (3) для підп. (e) потрібно з'ясувати необхідність тримання як останнього засобу;
- (4) уразливий статус особи з психічним розладом обумовлює активну роль суду у виявленні волі щодо правової допомоги;
- (5) схвалення госпіталізації на підставі формального медичного висновку без особистого огляду та без належної участі прокурора/адвоката не відповідає процесуальним гарантіям.

«Законність» і «недовільність» за ст. 5 Конвенції. ЄСПЛ послідовно наголошує: «законність» охоплює матеріальні та процесуальні вимоги національного права; недотримання внутрішнього закону породжує порушення Конвенції, а навіть формально законне тримання може бути довільним.

Критерій довільності певною мірою варіює залежно від типу позбавлення волі; однак спільним є тест необхідності як останнього засобу.

Стандарти підп. (e): психічний розлад і необхідність тримання. За підп. (e) органи мають довести, що менш суворі альтернативи були розглянуті й визнані недостатніми. Медичний висновок, який не ґрунтується на особистому огляді й лише повторює попередній діагноз, не забезпечує потрібного рівня обґрунтування.

Право на правову допомогу і активна роль суду. Уразливі категорії осіб потребують активної ролі суду у з'ясуванні волі щодо адвоката; формальна

відмітка про поінформування не дорівнює поінформованій відмові. Презумпція на користь фактичної правової допомоги кореспондує підходам у справах про госпіталізацію (зокрема, Winterwerp). Конвенція гарантує права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

Роль прокурора і процесуальна якість контролю. За відсутності адвоката роль прокурора посилюється; однак загальні цитати без прив'язки до обставин справи не забезпечують належного захисту. Додатково важливими є належне вручення рішення та забезпечення права бути почутим, у т.ч. під час дистанційних засідань.

Узагальнений тест з В.М. v. Spain: (а) своєчасне судове затвердження; (б) незалежний висновок із особистим оглядом; (в) аналіз необхідності/остаточності тримання; (г) реальна правова допомога (активне з'ясування волі); (д) змістовна участь прокурора; (е) належне повідомлення та фіксація волевиявлень; (ж) мотивованість щодо неможливості амбулаторного лікування.

V. Висновки. Справа В.М. v. Spain підтверджує: стандарт ст. 5 — це не арифметика строків, а якість гарантій. Судовий контроль має бути ретельним; інакше навіть швидке й формально законне затвердження буде довільним. Для правозастосувача ключове — вбудувати в процедури активне з'ясування волі щодо адвоката, інформованість та доказову якість медичного огляду.

Релевантні джерела

1. В.М. v Spain App no 25893/23 (ECtHR, 6 November 2025).
2. Council of Europe/ECtHR Registry, Guide on Article 5 of the Convention – Right to liberty and security (updated 31 August 2025).
3. Denis and Irvine v Belgium [GC] Apps nos 62819/17 and 63921/17 (ECtHR, 1 June 2021) para 125.

4. *Mooren v Germany* [GC] App no 11364/03 (ECtHR, 9 July 2009) para 73.
5. *Rooman v Belgium* [GC] App no 18052/11 (ECtHR, 31 January 2019) para 190.
6. *Saadi v the United Kingdom* [GC] App no 13229/03 (ECtHR, 29 January 2008) para 67.
7. *S, V and A v Denmark* [GC] Apps nos 35553/12, 36678/12 and 36711/12 (ECtHR, 22 October 2018) paras 75–77.
8. *P.W. v Austria* App no 10425/19 (ECtHR, 21 June 2022) para 51.
9. *Winterwerp v the Netherlands* (1979) Series A no 33 paras 39–40, 66.
10. *Stafford v the United Kingdom* [GC] App no 46295/99 (ECtHR, 28 May 2002) para 68.
11. Spain, Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil (LEC), arts 758, 763.
12. UN, Convention on the Rights of Persons with Disabilities (adopted 13 December 2006) art 12(4).